

Tekstilajien konventioita

Merkille pantavaa tekstilajien tunnistamisessa on, että jokaisen ominaispiirteen ei tarvitse välttämättä toteutua yksittäisen tekstin kohdalla. Se voi silti edustaa jotain esimerkiksi nyt esitellyistä tekstilajeista. Esimerkiksi kolumni voi olla kolumni, vaikka siinä ei ole kirjoittajan kuvaa.

Uusia tekstilajeja syntyy koko ajan ja tekstilajit voivat myös jossain määrin muuttua konventioiltaan eli ominaispiirteiltään kielen ja maailman mukana! Teksti edustaa yhtä *tekstilajia* (journalististen tekstien yhteydessä voidaan puhua myös *juttutyypistä*), mutta yhdessä tekstissä voi olla ja yleensä on useita eri *tekstityyppejä* eli tekstin tehtäviä. Tekstilaji voi myös lainata joissain tapauksissa toisen tekstilajin ominaisuuksia. Esimerkiksi mainos voi olla naamioitu näyttämään uutiselta, jotta ihmiset uskoisivat sisällön.

Tekstilajitietoudeksi sanotaan käsitystä eri tekstilajien keskeisistä ominaisuuksista ja käytöstä.

Myös kuvilla on tekstilajinsa. Pääjaon voi tehdä **dokumentaarisiiin kuviin, taidekuviin** ja **mainoskuviin**. Näillä taas on alalajeja, esimerkiksi **valo-, pila-, kasvo-, sarja-, kartta-, sota-, uutis-, tuote-, reportaasi-, kuvitus- ja symbolikuva** (esim. säästämistarvetta kuvataan usein säästöpossulla, hanskoilla työttömyyttä), **graffiti, pohjapiirros, miljöömuotokuva** (kohdehenkilö halutaan näyttää jossain miljöössä), **roolimuotokuva** (henkilö on pukeutunut esim. kuninkaaksi tai prinsessaksi), **psykologisoitu kuva** (esim. politiikosta jonkin jutun yhteyteen otettu lähikuva, jossa hänestä luodaan syvälinen ja kiinnostava kuva esim. dramaattisen valaistuksen avulla).

Artikkeli painottaa asiantietoja, vaikka voikin esittää ne pohdiskelemaan sävyyn. Se on asiantuntijan kirjoittama teksti, joka perustuu yleensä useisiin tietolähteisiin ja on usein kirjoitettu imperfektissä. Artikkelin aiheet ovat yleensä laajempia kuin uutisen, ja tekstin loppuun on usein liitetty lähdeluettelo. Lehdissä pääkirjoitussivun tekstejä (yleensä pääkirjoituksia ja kolumneja) voidaan kutsua myös artikkeleiksi, vaikka niitä voi toki aina nimittää pääkirjoituksiksi ja kolumneiksi, sillä ne ovat omia tekstilajejaan. **Tietosanakirja-artikkelin** ilmaisu on neutraalimpaa kuin vaikkapa tiedettä popularisoivan aikakauslehden artikkeli.

Arvostelu eli kritiikki esittelee jonkin tapahtuman tai taideteoksen ja arvottaa sen; kriitikon tehtävä ei ole neuvoa taiteentekijöitä. Joskus kritikko pitää tärkeänä lähinnä eritellä teosta, ja silloin hän voi sanoa ohimennen varovaisen mielipiteensä siitä. Toisinaan hän keskittyy kiittämään teosta tai tyrmää sen vahvoihin sananvalinnoihin. Teoksen julkinen vastaanotto voi ratkaisevasti vaikuttaa ns. suuren yleisön mielipiteeseen ja esimerkiksi kirjallisuuden myyntilukuihin tai teatterin kävijämääriin. Lukija odottaa kirjoittajalta asiantuntemusta. Hyvä kritiikki sijoittaa ilmiön tai kohteen osaksi ajallisiin ja paikallisiin yhteyksiin, suhteuttaa ja vertailee muihin. Kritiikki on kuluttajavalitusta ja neuvontaa.

Essee on pohdiskeleva teksti, joka hyödyntää ilmaisussaan kaunokirjallisuuden keinoja. Pohtivaan sävyyn viittaa myös *essee*-sanankuuperä: myöhäislatinan *exagium* merkitsee painoa tai punnitsemista, ja sen johdannaiset, ranskan *essai* ja englannin *essay*, tarkoittavat alun perin yritystä tai koetta. Essee on monikerroksinen, sillä se lähestyy aihettaan useista näkökulmista ja siinä on yleensä viittauksia muihin teksteihin tai tekstinulkoisiin ilmiöihin. Esseen aihe voi olla hyvinkin arkinen, mutta lähestymistapa on tuore ja persoonallinen. Esseessä näkyvät omat kokemukset ja ajattelu.

Henkilöjuttu on aikakauslehtien suosima tekstilaji, jossa toimittaja on hankkinut tietoa haastatteleamalla jostain syystä ajankohtaista kohdehenkilöä. Haastateltava voi olla uusi tulokas, jota esitellään, tai entuudestaan tunnettu, mediassa usein esiintyvä ihminen. Joskus myös tavallinen ihminen. Toimittaja on tiedon välittäjänä taustalla. Haastateltavan ääni kuuluu niin suoraan, että syntyy vaikutelma, että hän puhuu lukijalle. Henkilö voidaan esittää asiantuntijana, jonka näkemyksiä ihailaan, arvostetaan tai kyseenalaistetaan. Haastateltavalla on oltava jotain, mihin lukija voi samaistua tai mitä hän voi kauhistella tai minkä hän voi jopa kieltää. Henkilöjuttu voi olla myös **elämäntarina** ja **muotokuva**, jolloin haastateltavasta syntyy sankarillinen voittaja tai menestyjä, joskus myös antisankari. Kun henkilöstä tulee kansalle tuttu, hänestä on tullut ”julkkis”.

Kolumni on lehdessä ilmestyvä mielipideteksti. Nimitys tulee englannin sanasta *column*, joka tarkoittaa lehden palstaa, tekstisaraketta. Kolumnin tunnistaakin lehdessä yleensä jo ulkoasusta: se on usein ladottu yksipalstaiseksi, ”pylvääksi”. Se on varustettu kirjoittajan kuvalla, ja kirjoittaja on reilusti esillä jo ennen varsinaisen tekstin alkamista. Tällä halutaan korostaa sitä, että kolumni on kirjoittajansa mielipide eikä välttämättä edusta lehden kantaa. Tyyliään kolumni saattaa olla jutusteleva, humoristinenkin. Persoonallisen esitystapansa vuoksi kolumni muistuttaa usein kaunokirjallista tekstiä. Parhaimmillaan kolumni on pienoisessee.

Kommentti esittää lisätietoja tai uuden näkökulman johonkin tekstiin. Se on tarkoitettu alkuun reuna- tai lisähuomautusta. Lehdissä kommentti julkaistaan usein ns. **kainalotekstinä** lehtijutun yhteydessä. Silloin kommentti tarjoaa lukijalle esimerkiksi taustatietoja tai tilastoja puheena olevasta asiasta tai joskus myös toimittajan mielipiteen. Jos kommenttia ei julkaista pohjatekstin yhteydessä, siitä pitää käydä ilmi, kuka pohjatekstin on kirjoittanut, mitä siinä sanotaan sekä missä ja milloin se on ilmestynyt.

Mainos pyrkii herättämään ostohalua ja voi hyödyntää viestintävälineen mukaan kirjoitusta, ääntä, kuvaa ja liikkuvaa kuvaa. Usein julkaistaan myös **vastamainoksia**, joissa kommentoidaan ajankohtaisten mainosten arvoja ja paljastetaan mainonnan keinoja kääntämällä mainosten alkuperäisviestit päinvastoin (ks. esim. AdBusters).

Neuvokki on perua aikakauslehdille vanhastaan kuuluvasta valistustehtävästä. Nykylehdissä neuvokkeja ovat tekstit, joissa liikutaan lehden lukijoita kiinnostavissa ongelmissa, jotka vaativat ratkaisua. Kestoaiheita ovat esimerkiksi kauneus, ihmissuhteet, ruoka, sisustus, koneet ja laitteet, kasvatus ja erilaiset harrastukset, kuten matkustaminen, puutarhanhoito ja rakentaminen. Neuvokki puhuttelee lukijaa myönteisesti ja läheiseen sävyyn. Lähestymistapa on dialoginen. Neuvokin lopussa ongelma ratkeaa tai lukija haastetaan pohtimaan tilannettaan tai ympäristöään uudessa valossa. Usein neuvokin yhteydessä julkaistaan tietolaatikoita ja tiivistelmiä, joista

lukija voi hakea lisätietoa ja kontakteja. Neuvokki on esimerkki ns. palvelujournalismista, jota käytetään erityisesti verkkosivuilla.

Pakina on sävyiltään huvittava, yleensä lyhyt mielipideteksti, joka on tyypillinen suomalaiselle sanomalehdistölle. Pakina ottaa leikin varjolla kantaa asiaan, tavallisesti johonkin ajankohtaiseen ilmiöön. Huvittavuus syntyy esimerkiksi siitä, että pakinoitsija luo uusia sanoja, käyttää tuttuja sanoja uudessa merkityksessä tai leikittelee muuten kielellä. Hän voi myös käyttää parodiaa, ironiaa, sarkasmia ja useimmiten nimimerkkiä.

Pääkirjoitus on lehdessä näkyvälle paikalle sijoitettu perusteltu, asiallinen ja pohtiva kannanotto ajankohtaisiin ja merkittäviin asioihin. Koska lehdistö muokkaa yleistä mielipidettä, pääkirjoituksen keskeinen tehtävä on vaikuttaa vetoamalla lukijan ajatteluun ja tunteisiin. Pääkirjoituksen kieli on usein käsitteellistä, ja kirjoittaja välttää persoonallista otetta. Lehdellä voi olla erikseen pääkirjoitustoimittaja, mutta usein kirjoittajaa ei ole erikseen mainittu. **Aikakauslehtien pääkirjoitukset** eroavat usein sanomalehtien pääkirjoituksista. Aikakauslehdissä pääkirjoitus on usein päätoimittajan kepeä johdatus kyseisen numeron sisältöön, eräänlainen mainos sisällöstä.

Raportti selostaa jonkin tapahtuman, tutkimuksen tai toiminnan. Raportti voi todeta, mikä oli tehtävä, miksi se suoritettiin, millaisia tuloksia saatiin ja millaisia päätelmiä tuloksista tehtiin. Raportin kieli on täsmällistä ja selkeää asiakieltä, mielellään lyhytlauseista. Koska raportissa korostuvat luettavuuden vaatimukset, siinä käytetään usein myös väliotsikoita, lihavoitteja ja luetteloita. Raportin, **muistion** ja **selvityksen** rajat tekstilajeina ovat hämärät.

Referaatti selostaa kirjoitetun tai puhutun tekstin pääkohdat. Se on aina pohjatekstiä selvästi lyhyempi (mielellään kolmannes pohjatekstistä). Referaatin laatija toistaa uskollisesti pohjatekstin tiedot ja mielipiteet mutta ei esitä niistä omia näkemyksiään. Siksi myös referaatin kieli on neutraalia. Selostava ote näkyy mm. siinä, että pohjatekstin minäkerronta muuttuu referaatissa kolmanneksi persoonaksi. **Kommentoivassa referaatissa** kirjoittaja esittää myös omia mielipiteitään ja saattaa tuoda mukaan lisätietoja. Referaatti on rakenteeltaan ehjä teksti, se ei voi olla luettelo.

Reportaasi on kirjoittajan laajahko selostus jostakin, mitä hän on saanut tietää, nähdä tai kokea. Sen aihe voi olla hyvinkin tuttu ja arkinen. Reportaasin aikamuotona on yleensä preesens, mikä lisää lukijan mahdollisuuksia elää tekstin mukana: haistaa, maistaa, nähdä ja tuntea. Reportaasi antaa tausta- ja oheistietoa enemmän kuin uutinen eikä myöskään pyri yhtä objektiiviseen ilmaisuun. Näkökulmia voi olla useita; tekstistä välittyy läsnäolon tuntu. Reportaasissa on havainnoivaa, jopa eläytyvää kuvausta, taustatietojen selostamista esimerkiksi haastattelujen ja lähdeosteiden avulla sekä ilmiön pohdintaa ja analyysia. Vaikka reportaasi tarjoaa paljon asiantietoa, se ottaa myös kantaa ilmiöihin. Lehdissä reportaasit ovat yleensä kuvallisia juttuja, ja lukija kiinnittääkin huomionsa ensin kuviin, vasta sitten tekstiin. Reportaasin alalajeja ovat esimerkiksi **ilmiö-**, **kuva-** ja **tapahtumareportaasi**.

Tiivistelmä on lyhyt teksti, johon on kerätty pohjatekstin tärkeimmät asiat. Sen laatii yleensä pohjatekstin tekijä itse, ja tavallisesti se julkaistaankin pohjatekstin yhteydessä. Muodoltaan tiivistelmä on yhtenäinen teksti tai luettelo. Tiivistelmä auttaa päättämään, kannattaako koko pohjatekstiä lukea. **Abstrakti** on nimitys tieteellisestä artikkelista tai tutkielmasta tehdylle tiivistelmälle. Tiivistelmässä ei ole selostajan otetta.

Uutinen keskittyy ajankohtaisen tiedon välittämiseen. Nykyajan uutiselle on tyypillistä se, että pääasia kerrotaan heti tekstin alussa. Jos aihe kiinnostaa lukijaa, hän saa siitä sitä tarkempia tietoja, mitä pitemmälle hän lukee. Vaikka uutinen on neutraalia asiatyylillä ja sen ihanteena on objektiivisuus, sen laatijan arvostukset näkyvät jo siinä, mitä yksityiskohtia hän valitsee uutiseen ja mitä jättää ulkopuolelle. Uutinen vastaa yleensä kysymyksiin kuka/mikä, mitä, missä, milloin, miksi ja miten.

Uutisartikkeli on uutista laajempi, mitaltaan pitempi ja ilmiötä tai aihetta taustoittavampi. Siihen voi liittyä kainalojuttu. Uutisartikkelin aihe on ajankohtainen, mutta sen ei tarvitse olla aivan yhtä tuore sisällöltään kuin uutisen, jonka oletetaan olevan aivan tuore, hetki sitten tapahtunut. Tärkeissä uutisissa toimittajan nimeä ei välttämättä mainita, vaan todetaan uutisen olevan esim. STT:n eli Suomen Tietotoimiston. Uutisartikkelissa toimittaja on esillä.

Vastine on yleensä lehden yleisönosastossa julkaistu kannanotto lehden aiempaan kirjoitukseen. Vastineen alussa pitää olla selvä viittaus siihen, kuka on kirjoittanut tekstin, johon vastine on laadittu, ja milloin se on julkaistu. Myös tekstin keskeinen sisältö on syytä lyhyesti selostaa. Vastineessa kirjoittaja voi oikaista väärinkäsitykset ja suoranaiset virheet tai hän voi pyrkiä herättämään keskustelua esittämällä aiheeseen oman näkökulmansa. Vastineen kuten muidenkin yleisönosastokirjoitusten lopussa on kirjoittajan nimi tai nimimerkki ja kotipaikka, usein myös titteli.

Lähteet:

Aalto, Mika - Parko, Kaija - Roms, Anne - Routarinne, Sara - Virkkunen, Johanna 2006: *Kieli ja tekstit 1*. Helsinki: WSOY.

Grün, Karl - Grünthal, Satu - Uusi-Hallila, Tuula 2004/2007: *Kivijalka – lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja*. Helsinki: Tammi.

Haapala, Vesa - Hellström, Inkeri - Kantola, Janna - Kaseva, Tuomas - Korhonen, Riitta - Maijala, Minna - Saarikivi, Janne - Salo, Merja - Torkki, Juhana 2010: *Särmä – suomen kieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.

Mikkola, Anne-Mari - Koskela, Lasse - Haapamäki-Niemi, Heljä - Julin, Anita - Kauppinen, Anneli - Nuolijärvi, Pirkko - Valkonen, Kaija 2003/2007: *Äidinkieli ja kirjallisuus – Käsikirja*. Helsinki: WSOY.

Parko, Kaija - Rentola, Marketta 2005: *Lue minut – aikakauslehtikirja. Mediakasvatusta opettajille*. Helsinki: Aikakauslehtien liitto.